

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΙΣΤΟΡΙΚΗΣ ΠΡΟΟΔΟΥ

«Βασικό στοιχείο της ανθρώπινης υπόστασης είναι η συνεχής προσπάθεια για άνοδο και νέες κατακτήσεις. Αληθινός άνθρωπος είναι μόνο ο δημιουργικός. Αυτός που δημιουργεί τον πολιτισμό, μεταβάλλοντας το περιβάλλον του μέσα από μια υπέρβαση της δικής του φυσικής κατάστασης. Τα βήματα με τα οποία προχωρεί πέρα από τη φυσική του κατάσταση συνιστούν σε γενικές γραμμές την πρόοδο.

Στη σύλληψη της ιδέας της προόδου οδηγεί η σύγκριση των όρων ζωής κατά το παρόν και το παρελθόν σε συνδυασμό με τις ελπίδες του ανθρώπου για το μέλλον.

Αφετηρία για την κατανόηση της έννοιας αυτής θα μπορούσε να αποτελέσει η άποψη ότι τόσο στο φυσικό κόσμο όσο και στον ανθρώπινο πολιτισμό παρατηρούνται διαδοχικά στάδια που συνιστούν μια κίνηση προς ολοκληρωμένες μορφές. Δεν είναι όμως δυνατό να ταυτίζεται κάθε κίνηση και εξέλιξη με την πρόοδο. Η μεταβολή στο φυσικό κόσμο γίνεται αυτόματα, σύμφωνα με απαρέγκλιτους αιτιοκρατικούς νόμους και έχει ένα προκαθορισμένο τέλος. Στον πολιτισμό όμως η μεταβολή γίνεται με συνειδητή ανθρώπινη ενέργεια, την οποία καθορίζουν αστάθμητοι παράγοντες. Το φυτό με προκαθορισμένα τα στάδια αναπτύξεώς του εξελίσσεται, δεν προοδεύει. Στον άνθρωπο όμως προσφέρονται άπειρες δυνατότητες και προοπτικές εντός ή και εκτός των πλαισίων που καθορίζουν τα εκάστοτε ιστορικά, κοινωνικά, πολιτικά και πολιτιστικά δεδομένα. Το περιεχόμενο της προόδου είναι συνεπώς σχετικό και ως εκ τούτου απροσδιόριστο εκ των προτέρων.

Γενικά μπορούμε να ισχυριστούμε ότι συντελείται πρόοδος αν, ύστερα από εμπειριστατωμένη μελέτη της ιστορίας, διαπιστωθεί ότι ο πολιτισμός έχει κινηθεί προς μία επιθυμητή κατεύθυνση με σκοπό την πραγματοποίηση των επιδιώξεων του ανθρώπινου γένους. Η αρχική και κυριολεκτική άλλωστε σημασία της λέξεως «πρόοδος» είναι «πορεία προς τα μπρος» (Εμπεδοκλής 84, 1) και κατ' επέκταση «μετάβαση από μια κατάσταση σε άλλη» (Πλωτίνος 6, 3, 22). Η κατεύθυνση της προόδου, αν και επιδιώκει το τέλειο, δεν έχει τέλος ούτε αμετάβλητο σκοπό. Ο χαρακτήρας της είναι προσωρινός, καθόσον την προοδευτική τάση είναι δυνατό να ανακόψουν περίοδοι στασιμότητας ή παρακμής, λάθη και αποτυχίες.

Η πρόοδος είναι συνάρτηση πολλών παραγόντων που πρέπει να δρουν συγχρόνως όπως η οικονομική ευημερία, η διάδοση της παιδείας, η καλλιέργεια των επιστημών και η αποδοχή ορισμένων ηθικών και λογικών αρχών για την συγκρότηση ελεύθερων κοινωνιών. Η ύπαρξή της δεν δηλώνεται από τα ιστορικά γεγονότα καθ' εαυτά, αλλά προκύπτει ως συμπέρασμα από την ερμηνεία που θα δώσει σε αυτά ο ερευνητής. Συχνά όμως συμβαίνει το ίδιο γεγονός να θεωρείται ως ένδειξη προόδου ή παρακμής ανάλογα με τις αντιτιθέμενες κοσμοθεωρητικές αντιλήψεις που ασπάζονται οι διάφοροι ιστορικοί. Σε αυτό το σημείο έγκειται η δυσκολία προσδιορισμού ενός κοινά αποδεκτού κριτηρίου της προόδου. Γενικά πάντως είναι αποδεκτό ότι ο άνθρωπος προοδεύει ηθικά, κοινωνικά και πολιτικά στηριζόμενος στην εργασία, εφευρετικότητα και επινοητικότητά του.

Η διαχρονική εξέταση των απόψεων που έχουν διατυπωθεί για το αν υπάρχει πρόοδος στην ιστορία μας πείθει ότι αυτές διαφοροποιούνται σε σχέση με τις προσωπικές αξίες και την εποχή κατά την οποία διατυπώνονται. Σήμερα χωρίς αμφιβολία διαπιστώνουμε ότι υπήρξε «πρόοδος» στον τομέα της κυριαρχίας του ανθρώπου επί της φύσεως τα τελευταία 200 χρόνια. Στο ίδιο όμως διάστημα δεν σημειώθηκε καμιά θεαματική αλλαγή στις εκδηλώσεις του ανθρώπινου χαρακτήρα, εκτός ίσως από το ότι μπορεί να πραγματώνει ευκολότερα τις καλές ή κακές του προθέσεις.

Κατά μία πεποιθήση, που έχει τις ρίζες της στην αρχαιότητα, πιστεύεται ότι το μέλλον

επαναλαμβάνει το παρελθόν ακολουθώντας κυκλική πορεία. Οι όποιες αλλαγές θεωρούνται αποτελέσματα υπερφυσικής παρέμβασης. Με αυτή την συλλογιστική η ελπίδα για βελτίωση γίνεται ελπίδα απαλλαγής μάλλον από τον κόσμο παρά αναμόρφωσής του. Στο σημείο αυτό πρέπει να παρατηρηθεί ότι είναι πραγματικά αδύνατο να προβλεφθεί με βεβαιότητα η μελλοντική πορεία ενός πολιτισμού με βάση το παρελθόν του.

Οι νεώτερες και σύγχρονες απόψεις συγκλίνουν στο ότι η πρόοδος μιας κοινωνίας και η ανταπόκρισή της στις εκάστοτε ιστορικές απαιτήσεις είναι καθοριστικοί παράγοντες για την επιβίωσή της. Συχνά όμως το κόστος της προόδου σε κάποιον τομέα μπορεί να είναι μεγάλο. Η τεχνολογική, π.χ., ανάπτυξη και πρόοδος έχει ως συνέπεια τη μόλυνση του περιβάλλοντος.

Η έννοια της προόδου, ως κανονιστικό και ηθικό ιδεώδες, ενθαρρύνει τον άνθρωπο να αντιμετωπίζει με κριτική ματιά κάθε ιστορική πραγματικότητα. Η πρόοδος εκφράζει την τάση του «άνω θρώσκειν», που δηλώνει την ψυχική παρόρμηση του ανθρώπου να ανέβει ψηλά, να ερευνήσει, να ανακαλύψει, και θα πρέπει να δεχτούμε ότι ο σχετικός προβληματισμός συμβάλλει στην σωστή αποτίμηση των επιτευγμάτων του πολιτισμού ανά τους αιώνες»

ΗΛΙΑΣ ΤΕΜΠΕΛΗΣ
ΦΟΙΤΗΤΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ ΑΘΗΝΩΝ